

об'єднань, в тому числі правової дефініції, і недостатньо чіткі критерії їх класифікації є його прогалинами. Вишення цих питань на рівні кодифікованого закону допоможе уникнути багатьох конфліктів і ускладнень, що виникають в діяльності об'єднань за відсутності чіткого законодавчого визначення і регулювання.

Не визначені в законодавстві і поняття відокремлених підрозділів юридичних осіб, в тому числі філій і представництв. Це призводить до різноманітних їх тлумачень, перекручення і, як наслідок цього, до помилок у практиці. Якщо діяльність філій, представництв та інших відокремлених підрозділів юридичних осіб, хоч і недостатньо, але регламентована законодавством, то дочірні підприємства не тільки не визначені в законодавстві, але їх функціонування майже зовсім не врегульоване законодавством України (за винятком дочірніх підприємств холдингових компаній, що створюються внаслідок приватизації та корпоратизації). Відсутність належної правової регламентації відокремлених підрозділів юридичних осіб та їх відокремлення від дочірніх підприємств викликає немало складнощів у практиці підприємницької діяльності в Україні, що вимагає чіткого законодавчого визначення, а також позначення їх правового статусу в кодифікованому законі.

Таким чином, враховуючи те, що відсутність визначення окремих суб'єктів підприємницької діяльності в законодавстві про підприємництво певною мірою знижує ефективність норм і викликає труднощі в їх тлумаченні і застосуванні, вважаємо необхідним визначити на законодавчому рівні поняття: «відокремлені підрозділи юридичних осіб (філії, представництва)», «дочірні підприємства (товариства)», «господарські об'єднання», «холдинги» тощо.

*В.М. Левков,
Ю.В. Яковлев*

ОСОБЛИВОСТІ ДЕЯКИХ ВИДІВ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

Чинне законодавство України та наука цивільного та підприємницького права виділяють доволі широке коло видів підприємств в залежності від форми власності, на якій вони засновані, в залежності від галузевої спрямованості, обраної спеціалізації та чисельності працюючих, (малі підприємства) в залежності від приналежності управлінських повноважень тощо, в залежності від взаємозв'язку самих засновників. Варто мати на увазі, що при створенні підприємства засновники вступають в союзи майна та майнових інтересів, діяльності, відповідальності та управління. Можливі поєднання таких союзів відображають правове положення засновників та конкретну організаційно-правову форму підприємства. Так, в залежності від використовуваної організаційно-правової форми, кількості засновників та особливостей розподілу прав та обов'язків виділяються унітарні та корпоративні підприємства.

Унітарне підприємство створюється одним засновником, який виділяє йому необхідне для цього майно без розподілу на частки (паї), затверджує самостійно статут, розподіляє прибуток, вирішує питання про ліквідацію та реорганізацію підприємства, безпосередньо самостійно або через

призначеного ним керівника керує підприємством та формує його трудовий колектив. Таким чином, для унітарного підприємства характерна єдність майна та майнових прав, авторитарність управління за винятком самоуправління трудового колективу. Унітарними підприємствами можуть бути державні та республіканські (Автономної Республіки Крим) підприємства, комунальні підприємства, приватні та інші підприємства. Такі підприємства в основному створюються та припиняються в розпорядчому порядку. *Корпоративне підприємство*, навпаки, створюється двома або більше засновниками на підставі їх спільного рішення (договору) і діє на основі об'єднання майна чи інших інвестицій, а також діяльності засновників чи учасників, їх спільного управління справами, в тому числі через створені ними органи управління, участі у розподілі доходів і ризиків підприємства на засадах членства. Корпоративними є спільні підприємства, виробничі кооперативи, господарські товариства тощо.

Проект ЦК України передбачає як організаційно – правові форми юридичних осіб товариства та установи. Товариство – об'єднання осіб, що має корпоративний устрій та управляється його учасниками. Установа – організація, створена однією або кількома особами (засновниками), що не беруть участі в її управлінні для досягнення визначеної мети та отримання вигоди третіми особами-дестинаторами. Разом з тим чинне законодавство, наприклад ст. 1 Закону України «Про господарські товариства» визнає такими установи та заклади, що, на нашу думку, не відповідає вимозі чіткості та чистоти категоріального апарату юридичної науки та законодавства.

В залежності від взаємозв'язку між підприємствами варто виділити незалежні та залежні підприємства. *Незалежним* є підприємство, статутний фонд чи капітал якого належить йому самостійно на праві власності, праві повного господарського відання чи праві оперативного управління. *Залежними* є підприємства, в капіталі яких є значна доля іншого підприємства, наприклад холдингові компанії. Підприємства, що засновані іншими підприємствами та перебувають у їх підпорядкуванні, іменуються *дочірними*, а підприємства, які їх створили – *материнськими*.

Відповідно до Закону України «Про підприємства в Україні» виділяється ряд різновидів підприємств. Так, в залежності від форми та виду власності, на якій засновано підприємство, виділено: приватне, колективне, господарське товариство, підприємство, що засноване на власності об'єднань громадян, комунальне підприємство, державне підприємство, в тому числі казенне. Деякі з них заслуговують в рамках даної роботи більшої уваги.

Приватне підприємство, засноване на власності фізичної особи. Різновидом приватного підприємства є сімейне підприємство, що засноване на спільній власності членів сім'ї. Приватне підприємство є нині однією з найбільш поширених організаційно-правових форм підприємництва, що обумовлено такими привабливими факторами як: відсутність законодавчо встановленого обмеження, пов'язаного з утворенням статутного фонду, а внаслідок цього можливість оперативно збільшувати чи зменшувати його розмір або взагалі його не вказувати; взаємна, заснована на особистих сімейних відносинах, довіра співвласників; можливість розмежування повноважень власника майна підприємства (його засновника) від особи, що

безпосередньо займається керуванням підприємством; досить широкий обсяг предметної діяльності даної підприємницької структури; мінімальна відповідальність засновника підприємства. При формуванні статутного фонду приватного підприємства необхідно виходити не з критерію «мінімальні кошти», а з критерію «споживча якість» даного майна, що відповідає вимогам «достатності для здійснення підприємницької діяльності» у залежності від передбачуваної виробничої або іншої діяльності приватного підприємства. Основною ознакою «достатності майна» може служити обсяг споживчих якостей такого майна, що виділяється для забезпечення підприємництва. Наприклад, для виробничої діяльності юридичної особи – устаткування для виробництва продукції (верстати, матеріали, кошти); для сфери послуг – меблі, засоби комунікації тощо. Зазначене вартісне вираження переданого майна закріплюється в статуті приватного підприємства. В іншому випадку формування статутного фонду приватного підприємства за формальним критерієм – мінімальна грошова одиниця України безстосовно до передбачуваного предмета діяльності такої юридичної особи, дозволяє зробити висновок про те, що в даному випадку відсутня така необхідна ознака юридичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності, як наявність відособленого майна підприємства, переданого йому засновником, що у свою чергу може послужити підставою для звертання зацікавлених осіб із заявою в арбітражний суд про визнання недійсною державну реєстрацію підприємства, що спричиняє несприятливі наслідки для його засновника.

Важливим моментом, що впливає на вибір зазначеної організаційно-правової форми підприємництва, є можливість розмежування повноважень власника майна від повноважень по керуванню даною структурою. Так, виходячи з положень Законів України «Про власність», «Про підприємства в Україні» можна зробити висновок про те, що відносини засновника підприємства до створеної ним юридичної особи мають тільки зобов'язальний характер, а саме: засновник зобов'язаний сформувати статутний фонд підприємства шляхом виділення майна, необхідного для здійснення підприємницької діяльності, затвердити його статут, затвердити керівника підприємства, затвердити річні звіти і баланси, прийняти рішення про реорганізацію або припинення діяльності даної структури. Інші повноваження по керуванню можуть бути покладені власником на керівника підприємства – директора, що буде нести всю повноту відповідальності за результатами діяльності юридичної особи як перед його засновником, так і перед державою, у тому числі відповідальність по сплаті обов'язкових податків, зборів і інших платежів у бюджет.

До переваг даної організаційно-правової форми підприємницької діяльності відносяться також можливість широкого вибору предмета діяльності, за винятком здійснення страхових, банківських, ломбардних і довірчих операцій. Зазначені обмеження не позбавляють можливості приватного підприємства брати опосередковану участь у даних видах підприємництва, виступаючи співзасновником у відповідних господарчих товариствах. Більш того, саме опосередкована участь у господарчих товариствах, що займаються названими ризиковими видами підприємництва, є найбільш прийнятним для такої організаційної форми, як приватне під-

приємство, тому що відповідальність його засновника – фізичної особи, відповідно до ст. 8 Закону України «Про власність», за загальним правилом має обмежувальний характер, не виходячи за межі його внеску в статутний фонд створеного ним приватного підприємства, якщо інше не передбачено законодавством України й установчими документами самого підприємства.

Колективне підприємство, засноване на власності трудового колективу підприємства. Початкове визначення суб'єктів права колективної власності, закріплене ст. 20 Закону України «Про власність», відносить до їхнього кола трудові колективи державних підприємств, колективи орендарів, колективні підприємства, кооперативи, господарчі товариства, професійні спілки, політичні партії й інші суспільні об'єднання, релігійні організації, що є юридичними особами. Назване положення одержало свою конкретизацію в п. 1 ст. 2 Закону України «Про підприємства в Україні» у редакції від 04.02.1998 р. шляхом розмежування видових особливостей таких підприємств, включивши до числа останніх колективні підприємства, засновані на власності трудового колективу підприємства; підприємства, засновані на власності об'єднання громадян. Існування колективних підприємств, суб'єктом права власності яких є трудові колективи, обумовлений перехідним характером економіки України, де колективна власність прийшла на зміну жорсткому регулюванню управління колгоспно-кооперативною власністю, що існувала в період Союзу РСР.

Особливостями розглянутої організаційно-правової форми є те, що власниками його майна (засновниками) можуть бути тільки фізичні особи, об'єднані поняттям «трудова колектив підприємства», отже, такі особи повинні безпосередньо працювати на даному підприємстві. Працівникові, який припинив трудові відносини з підприємством, а також спадкоємцям померлого працівника, у відповідності зі ст. 23 Закону України «Про власність» виплачується вартість внеску працівника в майні підприємства. Розмір такого внеску визначається в залежності від його трудової участі в діяльності підприємства, а також у прирості майна підприємства.

Вищевказані особливості дозволяють зробити висновок про те, що при створенні такої організаційно-правової форми, як колективне підприємство, необхідно в його установчому документі – статуті конкретизувати положення, пов'язані з правонаступництвом даного підприємства по зобов'язаннях перетвореного державного підприємства; визначити правовий режим майна, переданого на баланс такого підприємства; визначити порядок вступу до складу засновників підприємства і вихід із нього члена трудового колективу, розмір внесків його працівників, права й обов'язки кожного члена трудового колективу по керуванню підприємством, порядок формування і повноваження органів управління такого підприємства, їхній склад і компетенцію, формування фондів підприємства, порядок розподілу прибутків і збитків підприємства, умови, що стосуються можливостей переуступки внесків його працівників третім особам, умови реорганізації такого підприємства й інші питання. Засновники колективних підприємств, за загальним правилом, передбаченим Законом України «Про власність», також мають обмежену відповідальність по зобов'язаннях створених ними юридичних осіб, якщо інше не передбачено чинним зако-

нодавством України. Для колективного підприємства є характерним поєднання майна та трудової (підприємницької) діяльності. Але розподіл отриманого в результаті такої діяльності здійснюється не за першим критерієм, а саме за трудовою участю в діяльності такого підприємства.

Різновидом такого виду підприємства є колективне сільськогосподарське підприємство, правове становище якого врегульоване Законом України «Про колективне сільськогосподарське підприємство».

С.О.Сліпченко, канд. юрид. наук

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

З розвитком суспільства стосунки між особами, зокрема, між суб'єктами цивільного права, стають все більше інтенсивними, а тому часто їх неможливо передбачати заздалегідь. В результаті, часті випадки посягання на особисті немайнові права громадян, організацій і інших суб'єктів цивільного права.

Відомо, що немайнові права поділяються на ті, що пов'язані з майновими, та ті, що не пов'язані з майновими. Вони іменуються особистими саме тому, що нероздільні з правомочною особою. Зокрема, це права на життя, на ім'я, на здоров'я, на особисте життя, на таємницю листування, на недоторканість, на медичну допомогу, на усунення небезпеки, на повагу честі, гідності, право на недоторканість ділової репутації, на інформацію тощо.

Деякі нематеріальні блага можуть належати будь-якому суб'єкту цивільного права, деякі окремому виду, тобто тільки юридичним особам, або тільки фізичним, чи тільки державі. Однак, у відношенні до деяких особистих немайнових прав нема однотайності в тому, належать вони усім суб'єктам цивільного права чи тільки окремим його видам. Це пов'язано з специфічними ознаками особи. Звернемо увагу на особисті немайнові права юридичної особи. Слід зразу зауважити, що діюче законодавство України не дає вичерпного переліку особистих немайнових прав для юридичних осіб, як, до речі, і для фізичних.

Аналіз ст. 7 Цивільного кодексу УРСР дає підставу думати, що до особистих нематеріальних благ юридичної особи відносяться честь, гідність, ділова репутація. Таку позицію займають і деякі вчені-цивілісти. Слід зазначити, що честь – це певна соціальна оцінка громадянина [1, с.85; 2, с.58], а гідність – усвідомлення особою своїх якостей, здібностей, світогляду та суспільного значення [3, с.184]. Таким чином, ми приходимо до висновку, що ст. 7 Цивільного кодексу УРСР в редакції Закону України від 06.05.1993 р. [4], вказуючи на те, що честь, гідність і ділова репутація притаманні як фізичним, так і юридичним особам, викладена не зовсім вдало. Юридична особа не може мати честь, бо це оцінка громадянина. Крім того, не може вона мати і гідність, оскільки «усвідомлення» передбачає наявність власне свідомості суб'єкта, яка, звичайно, відсутня у такого штучного витвору, як юридична особа.

Очевидним є те, що організація може мати в даному випадку тільки таке благо, як ділову репутацію. Ділова репутація – це сукупність якостей і оцінок, з якими їх носій асоціюється в очах контрагентів, клієнтів, спо-